'החשבון הלאומי'

בספר ביקורתי חלוצי שעבר כמעט בשתיקה שואל בועז עברון האם ניתן להתייחס ליהודים כאל עם טריטוריאלי שהוגלה ממולדתו ומשיב בשלילה: הסיפור הציוני על עם יהודי שהוגלה לאחר חורבן בית שני ושב למולדתו אחרי אלפיים שנה הוא עבר מדומיין. הציונות לא נולדה לעם היהודי הזה אלא המציאה אותו כחלק מהצדקת המפעל הקולוניאלי שלה.

שלמה זנד

"עם ישראל" קיים מזה אלפי שנים. הציונות כתנועה חילונית "לשחרור לאומי" של אותו "עם ישראל" עתיק מתקיימת כבר למעלה ממאה שנה. מדינת ישראל כמדינת העם היהודי הוקמה שוב ב"ארצו של עם ישראל", לפני חמישים שנה. מיתוסים לאומיים אלה ואחרים נטועים עמוקות בתרבות הישראלית.

ללאומיות היהודית המודרנית קמו מבקרים ויריבים רבים. אולם, מעט מאוד עבודות ביקורת שיטתיות על המדומיין הלאומי־היהודי הופיעו עד כה בישראל. מאז כישלון ספרו הסטאליניסטי והלא־מתוחכם של משה סנה משנות החמישים, נראה היה שהשפה העברית המודרנית, תוצרו המובהק של המפעל הציוני, אינה יכולה לשאת שיח תיאורטי חריג, הסותר את מערכת מושגיו ודימוייו העצמיים של מפעל לאומי זה. מאמרים ומסות אמנם נכתבו מדי פעם, אולם לכדי יצירה רבת היקף לא הספיקה נשימתם הקצרה של מבקרי הציונות בישראל, שהיו עסוקים מדי בחולף הפוליטי הדחוף או בהצבר הון אקדמי מקדם.

לכן, מפתיעה למדי העובדה שהחשבון הלאומי (עברון 1988), ספרו הביקורתי ורחב האופקים של בועז עברון, זכה ל"קבלת פנים" דלה יחסית ולא עורר הד רציני. חלק משומרי חומותיה של ההיסטוריוגרפיה הציונית הרשמית התבטאו מיד בזלזול מבטל. קשה היה להם לשאת את יומרנותו של המסאי, חסר הרקע המקצועי, שבא מחוץ לעולם האקדמיה ואשר שם עצמו כמי שמקעקע הנחות יסוד של סוכני הזיכרון ה"מורשים". למרות תהליך הליברליזציה שעובר עולם התרבות הישראלי מאז סוף שנות השבעים, לא ניתנת עדיין לגיטימציה מוסדית לעיסוק בלתי "מורשה" בהיסטוריה ציונית.

גם בחיבוריהם של מבקריה החדשים של הציונות, אלה שזכו בעיתונות לכינוי הגורף "פוסט־ציונים", נמצא מעט מאוד התייחסויות או הערות שוליים המפנות את הקורא לספרו הלא־מוכר של עברון. לעתים נוצר הרושם שמחברים אלה מעדיפים לראות את עצמם כדור ראשון, שעם רדת הלילה הציוני נקבעה לו פגישת חצות עם ינשוף מינרווה. במחשבה שנייה ניתן אפילו להוסיף שחסרונה של מורשת ביקורתית רציפה, המודעת להיסטוריות שלה, הוא אחד מקווי ההיכר המרכזיים של ההיסטוריוגרפיה או הסוציולוגיה הביקורתית החדשה.

כמובן, ייתכן שמקורה של ההתעלמות מהופעת יצירתו של עברון נעוץ בחולשותיה. החשבון הלאומי, העוסק בהתפתחותה של הלאומיות היהודית, ובעיקר במיתולוגיות העבר שלה, הופיע ב־1988. חלקו הגדול נכתב עוד לפני 1985. רק שנתיים קודם לכן הופיעו ספריהם של ארנסט גלנר (1994) ובנדיקט אנדרסון (Anderson 1983) ואילו חיבורו החשוב של אריק הובסבאום (Hobsbawm) פורסם רק ב־1990. המהפכה המושגית שהתחוללה בשנות השמונים בתחום חקר הלאומיות לא היתה ידועה עדיין לעברון והיעדרה מורגש בחלקים שונים של עבודתו. אולם, דווקא חסרונה של היכרות זו, שהיתה מקלה ללא ספק על עברון להגיע לניסוחים חדים יותר של אחדות מהנחות העבודה שלו, מבליט עוד יותר את הישגו התיאורטי המרשים. ניתן אפילו לומר, שבמידה מסוימת, ניסה עברון לעשות להיסטוריה היהודית מה שהתכוונו חיבוריהם של גלנר, אנדרסון והובסבאום לעשות להיסטוריה הכללית של הלאומיות.

את חסרונו של משען תיאורטי מעודכן ומובחן ממלא במקרה של עברון הרקע האינטלקטואלי שלו. נראה שרק אצל כנעני לשעבר, שהאמין בשעתו במיתולוגיה לאומית שונה אך מקבילה למיתולוגיה הציונית ההגמונית, יכולה היתה להיווצר תמונת עבר כה אנטיתטית לזיכרון הקולקטיבי התקני (אולי אין זה מקרה שמרקסיסטים ישראלים לשעבר, כמו כותב המאמר, נטו במקרה הטוב לעסוק בנרטיבים היסטוריים רחוקים בזמן ובמרחב ובמקרה הטוב פחות חזרו תמיד להתרפק על "ארונות ספרים" יהודיים, נאורים יותר או ליברליים פחות). אם לא יהא זה מדויק לחלוטין לקבוע שכדי למוטט מיתוס שליט יש להסתמך תמיד על מיתוס חדש, במקרה של עברון ניתן לומר שהיו אלה שרידיו של מיתוס חלופי הרוס ומפורק, שהזינו את מידת הניכור הנדרשת כדי לבקר באופן רדיקלי את המדומיין הלאומי המרכזי, ולא להסתפק בטיפול בספיחיו השוליים. בשנים האחרונות מתקבל לפעמים הרושם שדי מקובל ואפילו נוח לתקוף מיתוסים מושרשים ופרות קדושות לאומיות. "מצדה", "תל חי", "שלילת

1980 במשגב עם. כוח של צה"ל משחרר את בני הערובה; בפעולת החילוץ נהרגים ילד, אזרח וחייל. 28 > הרב כהנא ותומכיו מגיעים לרמאללה ומתגרים בתושביה.

+ קולנוע פריז מקרין את מופע הקולנוע של רוקי, שנהפך לסרט פולחן. שלמה ארצי על התופעה: "גבול דק שאסור לעבור אותו מפריד בין השפיות לבין השלכת אורז על המסך הקטן בקולנוע פריז בתל־אביב". הסרט יוקרן תכופות בשנות השמונים והתשעים. > רואים אור: שעת האפס, מאת עמוס אילון: פרשת שליחותו של יואל בראנד אל בעלות הברית בשלהי מלחמת העולם השנייה כמתווך בהצעת אייכמן ל"משאיות תמורת דם"; עמק השווה, קובץ שירים של אורי ברנשטיין; בהקשר פוליטי, מאת נסים קלדרון: מסות על השתקפות ההוויה הפוליטית ביצירתם של חנוך לוין, אבות ישורון, יעקב שבתאי ועמוס עוז; אנטומיה של בגידה – האדם השלישי והמפולת במצרים, מאת איסר הראל. > במוזיאון ישראל מוצגת התערוכה גבולות פוליטיים בישראל: השתקפות הגבולות הגיאופוליטיים של ישראל באמנות הישראלית; אוצרת סטפני נחום.

מאי 1 > הפגנת 1 במאי בתל־אביב, בהשתתפות מאה וחמישים אלף איש, נהפכת להפגנת מחאה כנגד המדיניות הכלכלית והחברתית של הממשלה. 2 > מחבלים יורים על קבוצת מתנחלים מקרית ארבע בעת חזרה מתפילה במערת המכפלה. שישה מתנחלים נהרגים ושישה־עשר נפצעים. בתגובה יוחלט לגרש את פהד קואסמה ומוחמד מלחם, ראשי עיריות חברון וחלחול ואת הקאדי של חברון. עוצר ממושך יוטל על חברון וחלחול, ובמהלכו יתרחשו כמה מקרים של התנכלות חיילי צה"ל ומתנחלים מקרית ארבע לפלסטינים ולרכושם. 15 > הצעת "חוק יסוד: ירושלים בירת ישראל", שמגישה גאולה כהן, מתקבלת בקריאה ראשונה. החוק, שיאושר סופית בסוף יולי, מכריז על ירושלים כבירתו הנצחית של עם ישראל. 22 > הרב כהנא נעצר בצו מעצר מינהלי בתוקף תקנות ההגנה לשעת חירום: פעילותו מסכנת את הסדר הציבורי ומאיימת על שלום הציבור. > הוועד האולימפי הישראלי מבטל, בעקבות ארה"ב, את השתתפות ישראל באולימפיאדה במוסקבה בשל פלישת הרוסים לאפגניסטן. 24 > ראש הממשלה, מנחם בגין, בכנסת: "יש קלקולים רבים בממשלה". 25 > עזר ויצמן מתפטר מתפקידו כשר הביטחון בשל חילוקי דעות מתמשכים בינו לבין בגין.

+ "השואה – סכנה לעם", מסה מאת בועז עברון בעיתון 77: "תודעת השואה הפכה לכלי מסוכן מאוד בידי המנהיגות הציונית, על ידי הצבת העם היהודי כקורבן יחיד... קיומנו כעם הפך להיות תלוי ברגשי אשמתם של גרמניה ומדינות המערב. הקבלת השואה הנאצית לאפשרות השמדה שנייה של העם בישראל, על ידי מדינות ערב, מגבירה תחושת אשם זו... בנוסף מתיר אותנו מיתוס זה מכל מגבלה מוסרית ביחס לאויבינו". > רואים אור: אנטומיה של גשם, קובץ שירים מאת יאיר הורביץ; ריחו המר של הגרניום, קובץ סיפורים מאת בנימין תמוז; שלווה גדולה שאלות ותשובות, קובץ שירים מאת יהודה עמיחי; פחות אבל כואב, קובץ שירים מאת יונתן גפן; חלום ישראלי, נובלות מאת דן עומר; סיפורה של אמנות ישראל, בעריכת בנימין תמוז, דורית לוויטה וגדעון עפרת. > תיאטרון חיפה מעלה את המשפט, על פי פרנץ קפקא בבימוי רמי רוזן, עם גדליה בסר בתפקיד יוסף ק'. > שיגעון של מולדת, סרטו של יורם לוי: אוסף נוסטלגי של קטעים מיומני גבע והרצליה המספרים את הסיפור הציוני. > מסע אל התרבות, תערוכת יחיד חדשה של יגאל תומרקין במוזיאון תל־אביב.

יוני 1 > נאסרת הפצת העיתונים אל־שעב ואל פג'ר בשטחי הגדה. 2 > שלושה ראשי ערים בגדה נפצעים קשה בהתפוצצות מטעני נפץ ממולכדים. חבלן משטרה נפצע קשה ומתעוור. באפריל 1984 תיחשף קבוצת מחתרת יהודית שהיתה אחראית להתנקשות בראשי הערים ולפעולות נוספות. 3 > יהודה ליטני, בהארץ, מתאר כ"פצצת זמן" את יחידות ההגנה המרחבית שהקים רפאל איתן בשטחים, שבמסגרתן מתנחלים מבצעים משימות שיטור והגנה בשירות מילואים. 5 > סימפוזיון באוניברסיטת חיפה, "החברה הישראלית, 13 שנה לאחר מלחמת ששת הימים", מופסק באלימות על ידי סטודנטים מקבוצת הימין "ישראל שלנו". 11 > נחטף הילד אורון ירדן מסביון. חיפושים נרחבים בכל הארץ, שבסופם

'בדרך לקולנוע: Ready Story Art', יצירה לשונית־חזותית־קולנועית, מאת יאיר גרבוז, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל־אביב.

הגולה", "העפלה", "טוהר הנשק העברי", "מלחמת השחרור" ועוד מושאי פולחן ואמונה בקוד הלאומי, זכו לדקונסטרוקציה אופנתית שהתקבלה בהבנה יחסית אצל חלק מהאליטות התרבותיות בישראל. מאז ומתמיד קל היה לפרק מיתוסים "קרים", שלמרות תאוצתם המתמשכת איבדו מזה זמן רב את הסיבות לקיומם. מיתוסים "חמים", לעומת זאת, הם מיתוסים שהמאמין בהם אינו יודע בדרך כלל שהם מאכלסים את תודעתו. בנרטיב ההיסטורי הישראלי, כמו בכל נרטיב היסטורי לאומי אחר, התקיימו וממשיכים להתקיים מיתוסי־אמונה מעין אלה, המוצאים את ביטויים במושגי יסוד ובדימויי תרבות מרכזיים. למשל, מושגים כמו "עם ישראל" או "ארץ־ישראל", ומערכות הדימויים הרחבות המלוות אותם, שייכים, לדעתי, לקטגוריית המיתוסים ה"חמים", שהתרבות הפוליטית והאקדמית בישראל דוחה עדיין בבהלה כל ניסיון לערער עליהם.

כאן בדיוק טמונה עוצמת חיבורו של בועז עברון. מול הקונסנזוס האידיאולוגי ההגמוני, הקובע שלפחות מאז נתינת התורה קיים עם יהודי, שבקיומו הלאומי חלו תמורות, אך מהותו מעולם לא השתנתה, מציב עברון את השאלה הקרדינלית: האם ניתן להתייחס ליהודים כאל עם טריטוריאלי שהוגלה ממולדתו? כיצד ניתן להמשיך ולראות בתולדות היהודים מאז חורבן בית שני סוג של היסטוריה לאומית מיוחדת החורגת מכל נורמה וקריטריונים היסטוריוגרפיים מקובלים?

איננו מכירים הגדרה "מדעית" חד־משמעית למונח עם ולא ניתן למוצאה גם אצל עברון. הנטייה הפוליטית התקינה קובעת היום בצדק שכל קיבוץ אנושי הרואה את עצמו כעם ראוי להיות מוגדר ככזה על ידי הקהילה הבינלאומית (ובמיוחד על ידי שכניו). אולם עיקרון מנחה זה נתקל בקשיים בניסיון ליישמו על עבר היסטורי שבו זהותן העצמית של הקבוצות האנושיות לא הוגדרה בעזרת מונחים הזהים למובן המודרני שניתן למושג עם. ההגדרה הליברלית ביותר מניחה שבמידה ונמצאות מספיק נורמות תרבותיות משותפות לקבוצה אנושית, הגורמות לה להראות כנפרדת מקבוצות אחרות, מן הראוי להתייחס אליה כאל עם. אולם על פי אִפיון רחב זה לא ניתן להפריד מושגית בין עמים לדתות. הרי בני אותה דת חולקים תמיד אף הם נורמות תרבותיות משותפות. עם זאת, אנו יודעים שלעמים שונים היתה וקיימת דת משותפת, בדיוק כפי שבקרבו של אותו עם אחד שכנו ושוכנים זה לצד זה כמה אמונות־אל. לכן יש להוסיף להגדרה הרחבה הסתייגות מצמצמת: לעמים בהיסטוריה היה תמיד מכנה תרבותי משותף שחרג והתפתח מעבר לנורמות הדתיות הטהורות. בעיני ההיסטוריון אין עם מוסלמי או עם נוצרי. לכל היותר קיימים היו עמים מוסלמים או עמים נוצריים.

מאז ומתמיד ראתה ההגות הציונית את היהודים כעם טריטוריאלי שהוגלה לאחר חורבן בית שני ואשר חיכה קצת פחות מאלפיים שנה להזדמנות הראשונה לחזור למולדתו. בא בועז עברון ואומר לנו נחרצות שזהו עבר מדומיין לחלוטין. אין נסים בהיסטוריה ואין עמים נצחיים. בה במידה שבשלב מסוים בזמן האנושי התהוו עמים, כך הם גם התפרקו ונעלמו. ייתכן שהעם הסיני היה קיים תקופה ארוכה, אולם באגן הים התיכון ובאירופה זמן קיומם של עמים היה קצר בהרבה. אמנם, היוונים של היום רואים את עצמם כצאצאים של היוונים הקדמונים. קיימים מצרים רבים שבטוחים שעמם הוא יורשם האתני של הפרעונים, וידוע שספרי הלימוד הורו לילדים הצרפתים עד לאחרונה שאבותיהם הישירים היו הגאלים הגאים. אולם, כל היסטוריון שעומד מחוץ לטווח שליטתה של האידיאולוגיה של האומה שאותה הוא חוקר, יודע יפה שמדובר במיתו־סים לאומיים מפוברקים, שבינם לבין היסטוריה רצינית רב ההבדל. במקרה של הלאומיות היהודית, איכותו של המדומיין ההיסטורי שלה אינו שונה בהרבה, גם אם מיטב האינטלקטואלים הישראלים מסרב בעקשנות לנטשו. בועז עברון, בעצמאות ובתעוזה יוצאות דופן בנוף התרבותי הישראלי, לקח על עצמו את נטל ההוכחה. וגם אם הישגו התיאורטי של אנדרסון נעלם ממנו, הרי באמצעות מקס ובר הוא יוצא למסע תיאורטי מפרך, שנועד לפרק מיתולוגיה לאומית "חמה" תוך הצבת מודל היסטורי חלופי.

בכנען הקדומה התגבש העם הישראלי בתהליך של התמזגות התוש־בים הוותיקים של ארץ זו עם מתיישבים חדשים (ולא תוך הכחדתם של הראשונים). עם עתיק זה, שעברון מכנה אותו, לדעתי בטעות, אומה, לא התהווה כתוצרה של אמונה דתית משותפת, אלא עקב היווצרותה של מונרכיה שניסתה להשתית את שלטונה, בין היתר, על בסיס דת יהוויסטית אחידה. המונותיאיזם היהודי הבשל נולד לעומת זאת רק על רקע התפר־קותה של ממלכת יהודה הקדומה, ולמעשה תוך התפוררותו של העם הישראלי. היתה זו העילית התרבותית שהוגלתה לבבל שיצרה, באורח חד־משמעי, את היהדות כזהות קולקטיבית המגדירה את גבולותיה על בסיס מידת אמונתם של מאמיניה. אמנם פלג אחד ממורשת חדשה זו פיתח במהרה נטיות "אתניות" מסתגרות ומתבדלות (עזרא ונחמיה), אולם דת מונותיאיסטית זו הפכה למעשה גם לדת האוניברסליסטית המגיירת הראשונה. לא ניתן להסביר את גידול מספרם של היהודים ברחבי האימפריה הרומית ללא פן דינמי זה של היהדות הקדומה. בזכות מגמת גיור זו, הטבועה בכל אמונת־אל יחיד, קמו גם הממלכות היהודיות בצפון אפריקה, בתימן ומאוחר יותר גם בקווקז. פיגורה ותבוסתה של היהדות מול שתי "בנותיה", הנצרות והאיסלאם נבעו בעיקר מחששותיו של הממסד הרבני מפני גיור יתר המוני שעלול היה לערער בשלב מסוים את מעמדו כעילית תרבותית.

אם כן, מאז התפוררותו של העם העברי הקדום, יכולה היהדות להיתפס היסטורית כתרבות דתית עשירה ומגוונת, שנישאה על ידי קסטות דתיות שהיו תלויות תמיד במבנה החברות שבהן הן התקיימו. ה"גלות" מעולם לא היתה מצב פוליטי היסטורי עובדתי, כפי שהציונות מציגה אותה, אלא "מצב אקזיסטנציאלי הכרחי הנגזר מעצם היותם של היהודים יהודים" (עברון 1988, 123). כל הניסיונות לשחזר את תולדותיהם של היהודים, כהיסטוריה "לאומית" של עם טריטוריאלי גולה שמוצאו אחיד, רוויים סתירות פנימיות חסרות כל פתרון. האם ליהודים בהרי האטלס, בחלקם צאצאי הבֶּרבֶּרים, היו פרקטיקות תרבותיות שאינן בעלות

1980 תימצא גופתו ויילכד הרוצח, צבי גור. 13 > תנועת האוהלים, תנועת מחאה של מזרחים תושבי הקטמונים בהנהגת ימין סוויסה, מארגנת התנחלות הפגנתית של זוגות צעירים, "אוהל מורה", בסמוך לקטמונים, במחאה על הפניית תקציבים להתנחלויות על חשבון מתן פתרונות דיור למעוטי יכולת. 18 > פרופסורים חברי תנועת ד"ש לשעבר מפגינים מול ביתו של יגאל ידין, בדרישה שיפעל להתפטרות הממשלה. 27 > "למען השם, לכו הביתה", מבקש אמנון רובינשטיין מממשלת בגין בהארץ: "קשה לכתוב בימים אלו מאמר בזכות התפטרותה של הממשלה, מה נכתוב ולא נכתב כבר?"

+ רואים אור: מומנט מוסיקלי, מאת יהושע קנז: סיפורים על רקע התבגרות במושבה לפני קום המדינה; נוצות, רומן מאת חיים באר; משפט ירושלים: גדעון האוזנר על משפט אייכמן, מנקודת מבטו של התובע; יומן כתיבת החיים כמשל, מאת פנחס שדה; שני ספרים על המשא ומתן בין ישראל למצרים: הסיפור מאחורי השלום, מאת איתן הבר, אהוד יערי וזאב שיף, וקמפ דיוויד – הפתח לשלום, מאת יואל מרקוס. > מופיע גיליון ראשון של קו המחודש, כתב־עת לאמנות בעריכת יונה פישר ונילי נוימן. > תערוכת יחיד של בוקי שוורץ במוזיאון ישראל; בדם ליבי, תערוכת משה גרשוני במוזיאון תל־אביב לאמנות; המיתוס הכנעני והאמנות הישראלית, תערוכה באוניברסיטת חיפה. > מלך מרוקאי, מחזה מוסיקלי מאת גבריאל בן־שמחון, עם להקת הברירה הטבעית.

יולי 3 > התנחלות אוהלים של צעירים חסרי דיור במרכז יהוד. ח"כ פלאטו שרון מסייע במימון הפעולה. 6 > שמונה סטודנטים ערבים מתנועת בני הכפר המואשמים בהסתה מרותקים בצווי ריתוק לכפריהם; ביניהם, יו"ר הוועד הארצי של הסטודנטים הערבים, עסאם מח'ול. 14 > בעקבות עתירה של אזרח, בית המשפט העליון מחייב את משרד הפנים להפעיל שעון קיץ לאלתר. 15 > 4,000 דונם מופקעים מתושבי הכפר דיר אסינא שבגדה, לצורך סלילת כביש בין שתי התנחלויות. 16 > האסירים הביטחוניים בכלא נפחא פותחים בשביתת רעב. השביתה תתפשט לבתי סוהר נוספים. שובתי הרעב יאולצו לקבל הזנה מלאכותית. שניים מהם ימותו. השר יוסף בורג: "פעולות מחאה של אסירים ביטחוניים משתלבות במסע העולם הערבי נגדנו".

+ הממשל הצבאי מפרסם רשימה של 60 ספרים האסורים במכירה ובהפצה בגדה. בין הספרים: עבד אל קאדר חוסייני, ההיסטוריה של ירושלים והשירה הפלסטינית והטרגדיה של פלסטין. 60 הספרים מצטרפים למאות אחרים שנאסרו להפצה בשלוש השנים הקודמות. > בתל־אביב מופצים סטיקרים שבהם נכתב: "בימים ההם (וגם בזמן הזה) אין מלך בישראל, איש הישר בעיניו יעשה". > רואים אור: בזכות הנורמליות, מאת א. ב. יהושע: מסות על ציונות ויהדות בזמננו; מהרצל עד גוש אמונים, מאת אמנון רובינשטיין: חיבור על עיוות החזון הציוני בידי הציונות הדתית של גוש אמונים; זיכרון השואה אינו מתפקד, מסות מאת מרדכי הורביץ; הראי היוצר, סדר נשים, קובץ שירים מאת אשר רייך. > מופיע דור המדינה בספרות העברית, מבחר מגיליונות עכשיו בשני כרכים בהוצאת כתב־העת: "25 שנות פריצה". הספר מבקש להדגיש את מקומו של עכשיו כ"מייצג את תולדות המודרניזם העברי של דור המדינה משנות החמישים עד שנות השמונים". נתן זך מתקיף את גבריאל מוקד, עורך עכשיו, בידיעות אחרונות: עכשיו אינו קשור למה שמכונה המהפך הספרותי של שנות החמישים והשישים. > יוצא לאקרנים מלך ליום אחד, קומדיה בבימוי אסי דיין, בהשתתפות גבי עמרני. > ראש העיר הבא, מחזה מאת ברוך נאדל, מוצג בתיאטרון באר־שבע, בבימוי יורם פאלק. > עבודות חדשות של תמר גטר ודוד גינתון בגלריה שרה גילת בירושלים.

אוגוסט 18 > הממשלה מאשרת הקמת ארבע התנחלויות חדשות בגדה. > שלושה חיילים נהרגים בפשיטה גדולה לאור יום של צה"ל בלבנון. > צלבי קרס מצוירים בשכונת בקעה בירושלים עם הכתובות "מוות לאשכנזים" ו"עורו הספרדים". 19 > ראש הממשלה, שר החינוך והרמטכ"ל מחליטים לאשר הפקת משדרי טלוויזיה של הטלוויזיה הלימודית וגלי צה"ל, בתגובה על "הבלטת השלילה" בטלוויזיה הממלכתית. 21 > אנשי אגף החקירות במשטרה פושטים על משרד הדתות בירושלים ומחרימים אלפי מסמכים, בחשד לעבירות פליליות של השר אהרן אבו־חצירא. חודש לאחר מכן יוזמן השר

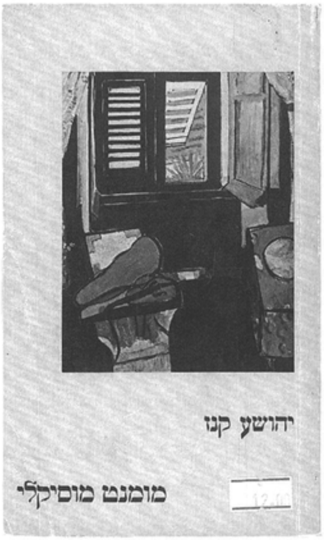

'מומנט מוסיקלי', קובץ סיפורים מאת יהושע קנז, ספרי סימן קריאה, הקיבוץ המאוחד, תל־אביב.

אופי דתי, במשותף עם יהודי אוקראינה ופולין, שחלקם לפחות היו צאצאי הכוזרים או התחתנו בהם? מדוע הזיקה העמוקה לארץ הקודש כמרכז דתי לא תורגמה בעבר לתנועות הגירה "לאומיות" אלא רק לתנועות משיחיות שוליות וכושלות? האם היהודים שחיו בפלשתינה לא חיו בתנאי "גלות" דומים ליהודי ה"גולה"? מדוע לא הקימו היהודים ה"לאומיים" יישובים עצמאיים, אלא העדיפו תמיד להתקיים בקרב חברות אחרות? מדוע ויתרו על הלשון ה"לאומית" והעדיפו תמיד את שפות העמים שבהם ישבו?

עברון מקדיש דפים רבים בניסיון להוכיח שמאז חורבן בית שני לא היו ליהודים נורמות תרבותיות לא־דתיות משותפות, ולפיכך אין הם ראויים לתואר "עם טריטוריאלי". משום מה הוא נזהר שלא לכתוב שלמעשה קשה לקבוע על פי עיקרון זה שהיהודים, מאז כישלון המרד הגדול, יכולים בכלל להיחשב כעם. בכך הוא מבליע לא מעט סוגיה מרכזית בתפיסתה העצמית של הציונות. השימוש במונח "עם" אצל הוגיה של הלאומיות החילונית היהודית (והם היו רחוקים מלהיות בלתי עקביים כמו יחזקאל קויפמן, שעמו בוחר עברון להתווכח ארוכות), היה כמעט תמיד בהקשר אתני־ביולוגי ולא תרבותי־טריטוריאלי. מאז משה הס דרך אחד העם, מאכס נורדאו, בר ברוכוב, זאב ז'בוטינסקי ועד ארתור רופין, נחשבו היהודים לאתנוס בעל רקע גנטי אחיד. כדאי לקרוא שוב את רומי וירושלים משנת 1862 כדי לעקוב אחר הולדתה של מחשבה לאומית־רדיקלית־חדשה, שמתוך תגובה ישירה לשברון האוניברסליזם במהפכות 1848 והתגבשותו של הרעיון ההינדו־אירופי, תפסה את היהודים לראשונה כעם־גזע נפרד. הציונות החליפה כמעט תמיד במדומיין ההיס־טורי שלה את העיקרון היהודי־דתי בעיקרון יהודי־אתני. ולכן, בניגוד למה שבועז עברון מניח בעצם כתיזה מסכמת לספר, לא כובדה ומשקלה של ההלכה בתוך הלאומיות היהודית החילונית היו אלה שמנעו מבעדה, בסופו של דבר, להפוך את החברה הישראלית ל"אומה חילונית פתוחה, שהדת מופרדת בה מהמדינה, המסוגלת לקלוט גם בני אמונות ועמים אחרים" (370). לדעתי, לא האידיאל הדתי הוא שלבש בעיני אינטלקטוא־לים ומנהיגים ציונים איצטלה חילונית (283), אלא להפך; תפיסת עם־גזע מעורפלת לבשה, באספקטים מסוימים שלה, איצטלה דתית. הציונות נזקקה ונזקקת אמנם ל"הרבה" דת כדי למלא את החלל התרבותי שבתוכה, ובשלב מסוים גם כדי להקיף מספר רב של יהודים ובעיקר כדי למצוא הצדקה להתנחלותה הטריטוריאלית, אבל באופיה ובמרכיביה המיתיים דמתה להפליא ללאומיות האתנית של מרכז אירופה ומזרחה. תודעה אתנית אקסקלוסיבית ממין זה צמחה, בדרך כלל, בקרב עמים שהלאומיות התגבשה בהם זמן רב לפני השגתה של המסגרת הפוליטית החופפת את גבולות זהותה. ובכך שונה היתה כל כך מהלאומיות הפוליטית שהתפת־חה, למרות המטענים הגזעניים, במערב אירופה וביבשת אמריקה.

עברון יודע כל זאת. אולם שרידי הכנעניות האנטי דתית בהגותו, שעמם הוא מנסה לעשות חשבון נפש בפרק מיוחד, מפתים אותו שוב ושוב להטיל את כל פגמיה הלא־ליברליים של הלאומיות היהודית על ההלכה. עמדה זו גוררת אותו אפילו להטיל אשם בממסד הרבני בטענה שבהוציאו במשך הדורות את כל אלה שאינם דבקים בהלכה מקהילת המאמינים גרם לכך ש"הם אבדו לצמיתות לעם היהודי" (335). האשמה מוזרה ומעוררת תהיות לגבי מחבר שניסה להוכיח לאורכם של דפים רבים שהמשותף בין יהודים במשך אלפיים שנה היו אך ורק נורמות דתיות. לאחר שעברון שכנע אותנו שהצפרדע לא היתה נסיך, מתברר שהוא בכל זאת מניח שהיה בה איזה פן מלכותי נסתר.

אולם, למרות פגם סתירתי זה, את עברון ראוי לשבח על שבניגוד לאנטי ציונים, שהם גם אנטי קלריקלים, הוא יודע שגם אם רובו של המדומיין ההיסטורי שהמציאה הציונות היה תמיד מיתולוגי, אין לאומיות זו מוצרה הישיר של הדת היהודית. קיימת, כפי שכבר נרמז לעיל, לאומיות שהצמיחה עמים (העם האמריקני והעם הצרפתי למשל), וקיימים לאומים שעלו וצמחו מקרב עמים (הלאומיות הגרמנית או הפול־נית). במקרה של הציונות, אנו ניצבים מול לאומיות שעוצבה כתוצאה ישירה מהתהוותו של עם מודרני. אם מ"הגולם־עם" של העולם העתיק הופיע "פרפר הדת" היהודי, הרי שעם נסיגתו ההיסטורית הותיר "פרפר" זה "גולם" חדש. יהודים באנגליה, בצרפת או אפילו בצפון אפריקה שנותקו מהאמונות ומדפוסי הדת החלו להיטמע בתרבויות ה"גבוהות" החדשות שסבבו אותם. במזרח אירופה, בתחום גבולותיה של פולין הגדולה לשעבר, קריסתם של הפולחן והאמונה היהודיים הובילה אמנם להתבוללות, אך היא גם הותירה אחריה תרבות עממית לא־דתית. היווצ־רותו של העם האידי, עקב הריכוז הגדול של יהודים במזרח אירופה, הוא תהליך היווצרותן של נורמות תרבותיות חילוניות שמבדילות עם זה לא רק מהעמים השכנים, בעלי תרבות הרקע הנוצרית, אלא גם מיהודים או מצאצאי הדת היהודית במקומות אחרים. הלשון הספציפית, אורח החיים המיוחד, הספרות והעיתונות החילוניים, ואפילו מפלגות ההמונים הפולי־טיות מורים על קיומו וחיוניותו של עם שהאינטליגנציה שלו מגבשת גם מודעות מודרנית לזהות עצמית נפרדת.

בניגוד לבועז עברון, איני חושב שניתן ליישם את המונח אומה או לאום על עם אידי זה, בדיוק כפי שהסתייגתי קודם מהשימוש האנכרו־ניסטי שהוא עושה במונח לגבי עמים בעולם העתיק. עברון מניח כנראה שברגע שקיימת היתה לעם או לעמים, בהיסטוריה הטרום מודרנית, מסגרת פוליטית אחידה, או כל ביטוי פוליטי אחר, הוא הופך בכך לאומה. אולם, גם אם המונח "לאום", בדיוק כמו התיבה "דמוקרטיה", מקורו בלשונות הקלאסיים, הוא מציין מאז המהפכה הצרפתית לא סתם קיבו־צים אנושיים בעלי זהות קולקטיבית נפרדת, אלא קיבוץ או קיבוצים אנושיים התומכים בתביעה לשלטון מדיני ייחודי על עצמם. המרכיב האידיאולוגי המכיל את הדרישה לריבונות עצמית הוא־הוא המקנה, במודרניות הפוליטית, את הכוח והייחוד לזהויות הקולקטיביות הקרויות "אומות" או "לאומים".

העם האידי הגדול לא השלים את התפתחותו לאומה מכיוון שנחלש והוכחד תחת שלוש מהלומות היסטוריות: ההגירה הגדולה מערבה,

1980 לחקירה. 25 > הפגנה של אנשי מצפן מול משרדי רק"ח, לאות הזדהות עם שביתת פועלי תנועת סולידריות הפולנית; אנשי רק"ח מגנים את קבוצות הימין והשמאל, "שחברו יחד כדי להסית נגד פולין הסוציאליסטית".
+ רואים אור: סיפורים אוקראיניים, מאת ניקולאי גוגול, בתרגום נילי מירסקי; שנאת ישראל לדורותיה, אוסף מחקרים על אנטישמיות ושנאת יהודים מהעת העתיקה ועד ימינו, בעריכת שמואל אלמוג; המועדים בהלכה, מאת זוין שלמה יוסף; מינוטאור, רומן מאת בנימין תמוז; מות מאלון, מאת סמואל בקט, בתרגום הלית ישורון; ההתיישבות וטענת הנישול 1878–1948, מאת אריה ל. אבנרי: ניסיון להפריך את טענות הערבים והשמאל על נישול הפלסטינים וגירושם; חמצן, קובץ שירים מאת פרץ דרור בנאי. > בוקי שוורץ מציג במוזיאון תל־אביב לאמנות מבני וידאו; הנחות היסק במרחב, תערוכה של פנחס כהן־גן בגלריה גימל בירושלים.

ספטמבר 1 > דו"ח אמנסטי תובע מישראל לחקור "מעשי אכזריות כלפי חשודים בעבירות ביטחוניות בשטחים". היועץ המשפטי לממשלה, יצחק זמיר, בתגובה: "בדו"ח אין אפילו ניסיון להציב את זכויות האדם בהקשר המתאים, תוך הבאה בחשבון של הכרת הנורמות התרבותיות של ארגוני הטרור". 5 > מודעות חתומות במעריב פונות לראש הממשלה בקריאה: "שרון לביטחון עכשיו". 9 > חוליו אגלסיאס מופיע בהיכל התרבות בתל־אביב. 17 > הרבנים הראשיים שלמה גורן ועובדיה יוסף מכריזים, בהקשר של חקירת המשטרה בחשדות נגד אבו־חצירא, כי עד מדינה פסול לעדות. 21 > הממשל הצבאי סוגר את גלריה 79 ברמאללה, הגלריה היחידה בגדה, בתואנה שהיא מציגה עבודות אמנות "מסיתות"; העבודות מוחרמות. 23 > בג"ץ דוחה עתירה של סרבן השירות בשטחים, גדי אלגזי, להורות לשר הביטחון שלא לחייבו לשרת בשטחים. > חברי הכנסת צ'רלי ביטון ותופיק טובי נפגשים עם יאסר ערפאת בבולגריה; חוגי הימין תובעים העמדתם לדין. 24 > נפתח הפסטיבל הראשון ל"תיאטרון אחר" בעכו.
+ דוד סיטון כותב בבמערכה על המתקפה העיתונאית נגד שר הדתות אבו־חצירא: "כולם חברו יחד נגדו. העיתונות, כלי התקשורת ומתלחשים למיניהם. כולם חרצו את דינו ומוכנים לתלות אותו בשער". > אוניברסיטת תל־אביב גונזת סרט שנעשה בידי סטודנטים מהחוג לקולנוע, המספר על פרשת התעללות של חיילי מילואים בכפר ערבי הנתון לשליטת צה"ל. מאבקים להקרנתו יימשכו ללא הצלחה עד תחילת 1983. לבסוף יוקרן בסינמטק תל־אביב בתקופת האינתיפאדה. > רואים אור: בבל, מאת אניטה שפירא: ביוגרפיה של ברל כצנלסון; בין סיכון לסיכוי: מסכסוך ליחסי שלום, קובץ מאמרים בעריכת אלוף הר אבן; חלון, קובץ שירים מאת מרדכי גלדמן. > הסטרפטיז האחרון, סאטירה של הלל מיטלפונקט ויהושע סובול מוצגת בצוותא, בבימוי גדליה בסר. > מעגלים שישבת, סרט של עדית שחורי: ארבע דמויות נשיות על רקע העיר תל־אביב. > אמנון ברזל אוצר את תל־חי 80: מפגש אמנות בינלאומי המציג יצירות בטבע, באתר תל־חי. מתעורר פולמוס בנושא "השחתת הטבע בידי האמנים".

אוקטובר 10 > מופיע גיליון ראשון של המקומון התל־אביבי העיר. עורכים: חנוך מרמרי ומאיר שניצר. חברי המערכת: יצחק לאור ואורית שוחט. 16 > שלמה שמגר, כתב ידיעות אחרונות בבון, מדווח על "מרצה ישראלי צעיר באוניברסיטת פרנקפורט המטיף לחיסול מדינת ישראל", כשכוונתו היא להיסטוריון, איש מצפן, דן דינר. 25 > אלפים מפגינים נגד התוכנית להקמת תחנת כוח באתר זיקים שבדרום. 26 > בית המשפט המחוזי דוחה עתירה של אגודת הסטודנטים הערבים בחיפה, הדורשת לבטל צו מניעה האוסר על הסטודנטים לקיים פעילות פוליטית באוניברסיטה.
+ חברי תנועת שלום עכשיו, דדי צוקר ויעל תמיר, נפגשים בחשאי בווינה עם המנהיג הפלסטיני המתון, עסאם סרטאווי. דבר הפגישה, שמתקיימת ללא ידיעת ראשי התנועה, וכן השאלה אם ראוי לקיים פגישות מסוגה, יעוררו דיונים סוערים בשלום עכשיו. בסופם יפרשו צוקר ותמיר מפעילות; התנועה תגיע לסף פילוג ותשותק למשך שנתיים בשל המחלוקת. > ויכוח פומבי בין משה דיין ליעקב חסדאי בגיליונות החג של ידיעות אחרונות על חלקה של המנהיגות במחדל יום הכיפורים. > "ארץ־ישראל העובדת – בדק בית": רב־שיח על ערכי תנועת העבודה במועדון צוותא, בהשתתפות אניטה

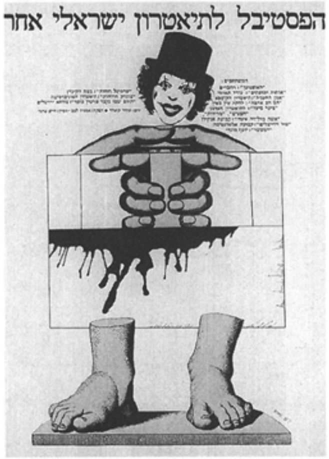

כרזה לפסטיבל לתיאטרון ישראלי אחר, מעצב רפי אתגר.

המהפכה הסובייטית והג'נוסייד הנאצי. אולם לפני התפוררותו הוא הספיק להוציא מתוכו תנועה סמי־לאומית גדולה כמו ה"בונד" ותנועות לאומיות מובהקות, אך קטנות יותר, כמו הטריטוריאליסטים והציונות. תנועה אחרונה זו היא "בתו" של העם היהודי המזרח אירופי, ולא תוצרה של איזו זהות יהודית לאומית כלל עולמית פיקטיבית, והיא שיזמה את מפעל ההתנחלות הלאומי שהביא בסופו של דבר ללידתה של האומה הישראלית החדשה.

החלק השלישי של ספרו של עברון מוקדש כולו למפעל לאומי זה, לסתירות שבו ולתוצאות התרבותיות והפוליטיות שעוצבו בו. עברון עוקב בדקדקנות כיצד האינטרסים של התנועה הציונית והיישוב היהודי ב"מולדת החדשה" הפכו למנוגדים לאינטרסים של יהודי עם־היידיש, וכיצד הוזנקו יהודי ערב ממסגרת תרבות־דת מובהקת לחיי אומה מודרנית. הוא מקדיש עמודים רבים למקומה של השואה בהיסטוריה היהודית, ודן בפרוטרוט בבעיות זהותה של החברה הישראלית וזיקותיה לקהילות היהודיות השונות.

אולם יש להודות שחלקו השלישי של הספר, הדן יותר ב"ארץ־ישראל" מאשר ב"עם ישראל", מרשים פחות במקוריות הביקורתית שבו. דווקא חוכמת הניתוח הפוליטי, שמכיל חלק אחרון זה, מבליטה כמה חולשות מושגיות והיסטוריוגרפיות. אם עברון עמד ב"קור רוח אינטלקטואלי" מרתק מול הפולחניות הלשונית החגה סביב המושג "עם ישראל", הוא נותר שבוי חלקית בפולחן הגדול, ואולי החשוב עדיין יותר, המקדש את המונח "ארץ־ישראל". כאן דימוייו של עברון הם יותר קונבנציונליים וכפופים במידה מסוימת לתקינות ההיסטוריוגרפית־מיתולוגית. הגיאוגרפיה המדומיינת של עברון היא גיאוגרפיה היסטורית שבה קיימת "ארץ" דלילת אוכלוסין שהתיישבות היהודים בה הביאה במקביל להגירת ערבים אליה ולשגשוגם הכלכלי (241). עברון, ה"צברי" כל כך בתרבותו הבסיסית, לא מצא לנחוץ להביא בפני הקורא את יחסי הכוח הדמוגרפיים בין האוכלוסייה הילידית לאוכלוסייה המתנחלת בכל שלב ושלב של הסכסוך הלאומי, וכך הוא נותר אצלו רק בגדר סכסוך לאומי.

ודאי, זכותו של איש הלח"י לשעבר לראות במלחמת 1948, "מלחמת האומה העברית לשחרורה" (316). אולם, הקביעה כי הישראלים רצו להשתלט במלחמה זו רק על שטחים שעיקר תושביהם הוא "עברי" (277) בלא לציין בשום מקום שכ־650 אלף עקורים ערבים (מספר השווה למספר כלל התושבים היהודים באותה עת), נסו או הונסו עקב הקרבות או המדיניות האתנית־לאומית מלמדת יותר מכל שאפילו המפוכחים וחדי־העין מבני דורו של עברון אינם מסוגלים לתפוס את העימות על כל מורכבותו הלאומית־קולוניזיאטורית (ואולי מספרים אלו לא שייכים ל"חשבון הלאומי"?). מעטים גם, אם בכלל, מבני דור זה יכולים לקבל ולהצדיק את המאבק למען הקמתה של מדינת ישראל בלא להפוך מאורע היסטורי זה למוסרי יותר ממה שהיה באמת.

ואולי זו הסיבה שבגינה בחוגי ה"פוסט־ציונים" לא התייחסו לספרו של עברון כאל מומנט ביקורתי חשוב בספרות הישראלית החדשה. איני בטוח. אם אחדים מן ההיסטוריונים והסוציולוגים החדשים דנים בביקורתיות במפעל הציוני כבתהליך קולוניזאטורי לאומי ויודעים מי היה קורבנו המרכזי, הרי שאחרים בזרם הביקורתי מעדיפים להדגיש את סבלם של יהודים בתוך פועלה של "הציונות האכזרית" בלא להבין, לדעתי, את כורח מהותו המניפולטיבית של כל סובייקט פוליטי לאומי בעת המודרנית ביחסו למיוצגיו ה"דוממים". עברון, עם כל עצמאותו ודקות אבחנותיו, עוד שותף במידת מה למגמה האינטלקטואלית השנייה.

אולם, למרות האמור לעיל, ולמרות שנמצא לעתים קרובות כשל במנגנונים המושגיים של עברון ואפילו הסתמכות (מחוסר ברירה) על מחקרים היסטוריוגרפיים לא לגמרי אמינים, אני סבור שטרם הופיעה בעברית יצירה כה מפוכחת וכה רחבת מעוף, הדנה בעת ובעונה אחת בהיסטוריה היהודית, בהיסטוריה הציונית ובזהותם הבעייתית של הישראלים. החשבון הלאומי מהווה לדעתי רגע ביקורתי נדיר בחקר תולדות העבר היהודי שרוב מוצריו ההיסטוריוגרפיים שותף היה תמיד לתרדמה התיאורטית המאפיינת כל תרבות של זיכרון לאומי.

שלמה זנד – החוג להיסטוריה כללית, אוניברסיטת תל-אביב

אחרת

עם הגליון הראשון

מחירה האנושי של האבטלה הגוברת

'אחרת: ביטאון של"י', עורכים יהודה להב ושלמה פרנקל, גיליון 1, יולי 1980.

1980 שפירא, מאיר פעיל, מנחם ברינקר, אהרן מגד וששון סומך. > רואים אור: בדידות, רומן מאת שולמית הראבן; על הכאריזמה ובניית מוסדות, תרגום מבחר כתבים סוציולוגיים, מאת מקס ובר, בעריכת ש.נ. אייזנשטדט. > מושבת העונשין, על פי סיפורו של פרנץ קפקא, בתיאטרון המדרגות, בבימוי אשר צרפתי; המבשר, מאת יוסף מונדי ובבימויו, בצוותא; > יוצא לאקרנים טרנזיט, סרטו של דני וקסמן על זרות וניכור של יהודי יליד ברלין בתל־אביב, ערב שובו לברלין.

נובמבר 5 > לנוכח ההגירה הגוברת מהארץ ("הירידה") ממליצה ועדת העלייה של הכנסת לשלול את דרכוניהם של ישראלים הפטורים משירות מילואים, שנעדרו מן הארץ יותר מחמש שנים. 16 > נפתח משפט רצח כפול במפעל בר־בקר: טוביה אושרי וישראל דנוך נאשמים ברצח עמוס אוריון ועזר כהן. 24 > ליאונרד כהן מופיע בהיכל התרבות בתל־אביב. 28 > "האם הבורסה לוהטת?" שואל דב עצמון בידיעות אחרונות, ומצביע על "הבורסה שהפכה בחודשים האחרונים למעין מגרש משחקים לאומי של אזרחי ישראל".

+ רואים אור: מסע באב, מאת אהרן מגד; גוש אמונים, מסה, ניתוח וביקורת מאת צבי רענן; עמוס עוז – מונוגרפיה, מאת נורית גרץ; הצטברות, אוסף שירים מתורגמים של המשורר הערבי מישל חדאד, בתרגומו של ששון סומך; אל, שירים מאת אבא קובנר. > מחול המוות, מאת סטרינדברג, מוצג בתיאטרון חיפה בבימוי מיכה לבינסון; עלייתה ונפילתה של העיר מהגוני של ברטולד ברכט בקאמרי, בבימוי עמרי ניצן. > השיבה לשום מקום של יוסף מונדי, בתיאטרון המדרגות: מסע הכרתי ותת־הכרתי לישראל, בהשתתפות השחקן גדעון שמר. > תערוכה על זרם הבאוהאוס בארכיטקטורה ובאמנות, בביתן הלנה רובינשטיין בתל־אביב.

דצמבר 1 > מוגש כתב אישום נגד שר הדתות, אהרן אבו־חצירא, באשמת נטילת שוחד. האדמו"ר ישראל אבו־חצירא מנתיבות יפרסם כרוז, שיקרא לציבור הספרדי להפגין נגד "אנשי הרשע (ש)קמו נגד משפחתי ונגד כבוד הספרדים בכלל". 2 > נשיא אוניברסיטת ביר זית נעצר בחשד שארגן כינוס בלתי חוקי באוניברסיטה. 3 > קונגרס ערביי ישראל, שהיה אמור להתקיים בנצרת, מוכרז כלא־חוקי ונאסר בצו של שר הביטחון, בנימוק כי הוא מסכן את ביטחון המדינה. אמיל תומא, ממארגני הכנס: "אותנו לא צריכה המדינה ללמד מהי סכנה לביטחון המדינה. הסכנה האמיתית טמונה במצב שנוצר, שעה שמפלים את התושבים הערבים לרעה ומונעים מהם זכויות דמוקרטיות, שאיש לא יעלה על הדעת לשלול מן התושבים היהודים". > צעירים משכונת התקוה, חברי ארגון אל"ה (אזרחים למען התקוה), פורצים ללשכת ראש עיריית תל־אביב, שלמה להט, וכובלים עצמם בשלשלאות לרהיטים במשרדו, במחאה על הסחבת בטיפול בשכונתם. הפורצים מפונים בכוח ורבים מהם נעצרים. 5 > בג"ץ דוחה את עתירת ראשי עיריות חברון וחלחול נגד גירושם וקובע, כי צווי הגירוש חוקיים אך ראויים לעיון חוזר בדרג המדיני. הממשלה מחליטה לבצע את הגירוש ופהד קואסמה ומוחמד מלחם מגורשים ללבנון. 18 > שמעון פרס גובר על יצחק רבין במרכז מפלגת העבודה ונבחר כמועמד המערך לראשות הממשלה.

+ ספר השנה של העיתונאים תוהה על התופעה העיתונאית: "ניו ז'ורנליזם – מה זה צריך להיות, בשם אלוהים?" > כתב־העת ערכים, בהוצאת המפלגה הקומוניסטית הישראלית, מקדיש גיליון ל"בעיית עדות המזרח בישראל". > נתן זך מבקר בידיעות אחרונות את הירתמותם של סופרים רבים למאמצי הבחירות של המערך. > תל־אביב הקטנה, "חיזיון מוסיקלי", מאת דן בן־אמוץ וחיים חפר. > רואים אור: זאב ז'בוטינסקי, האיש ומשנתו, בעריכת יוסף נדבה; שופטי הארץ – לראשיתו ודמותו של בית המשפט העליון בישראל, מאת אליקים רובינשטיין; סולו, קובץ שירים מאת רוני סומך; סיפורי קנטרברי של צ'וסר, בתרגום שמעון זנדבנק; תורה ומדע: כיצד מבינה התורה את אתגרי המדע ומתייצבת מולם, אוסף מאמרים מתורגמים, בעריכת יעקב קורנהיים. > ארץ הזית והגפן – פני השטח, תערוכת רישומים של מיכה אולמן במוזיאון תל־אביב. > מתבואים, סרטו של דן וולמן: ילדות בירושלים המנדטורית על רקע ההתעוררות הלאומית של היישוב.

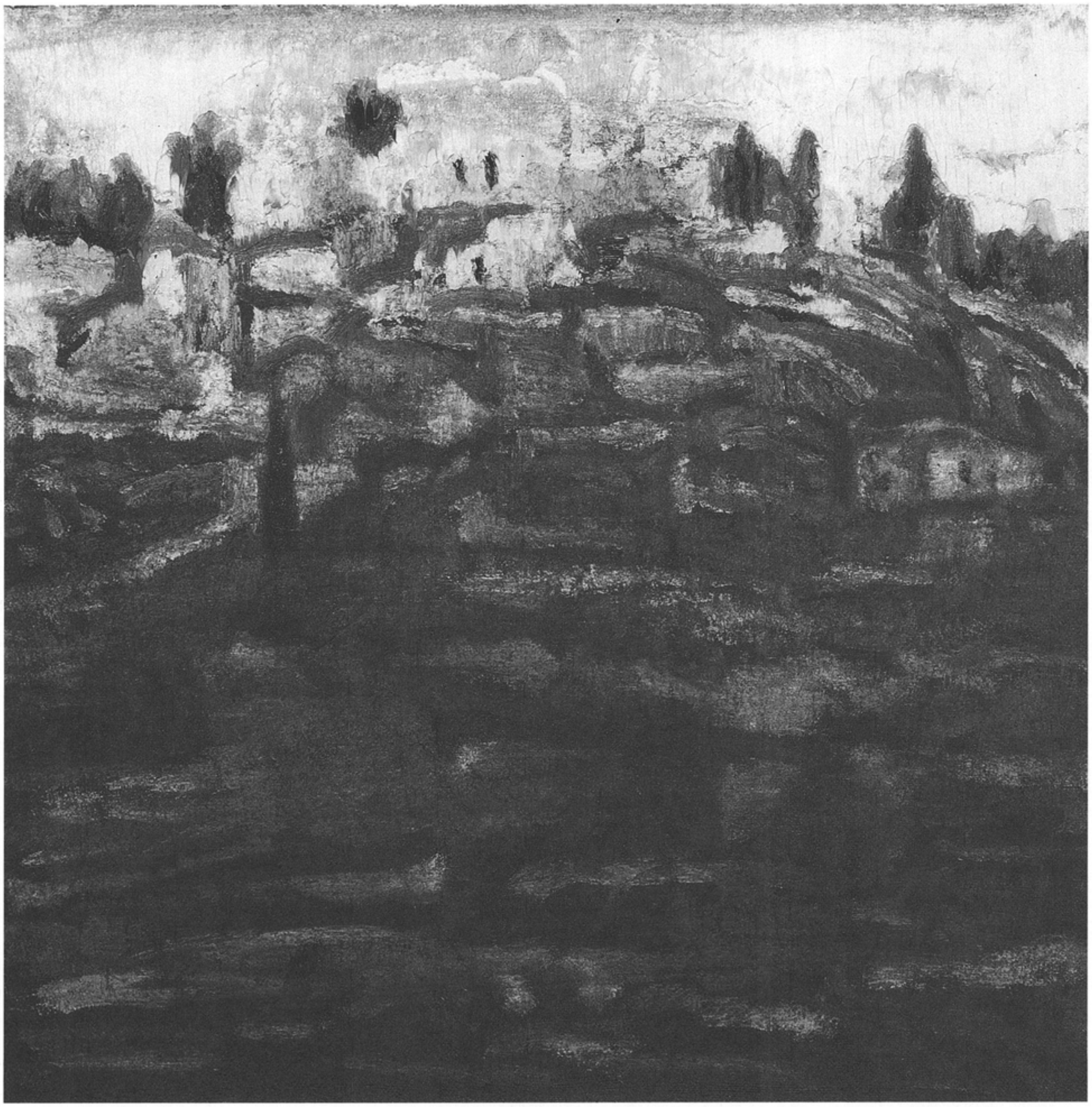

לארי אברמסון, מתוך tsŏ'ōbă, 1993–94, שמן על בד, 25x25 ס"מ. צילום: עודד אנטמן.

1981 ינואר 1 > אנשי תנועת צל"ש – ציונות למען שוויון – עותרים לבג"ץ בבקשה למנוע את הקרנת הסדרה עמוד האש, בטענה כי חלקן של עדות המזרח במפעל הציוני קופח. העתירה נדחית. 13 > הטלוויזיה הישראלית משדרת בצבע, לאחר שמחיקון הצבע בוטל. > דגלי ישראל ופלסטין מוצגים בגלוי זה לצד זה בישיבת המועצה הישראלית למען שלום ישראלי־פלסטיני. 21 > יורם ארידור מתמנה לשר האוצר במקום יגאל הורוביץ, שמתפטר לאחר שהממשלה אימצה את דו"ח ועדת עציוני לשיפור שכר המורים. ארידור מבטיח "כלכלה נכונה". 24 > ראש הממשלה, מנחם בגין, שב ומתחייב כלפי הנוצרים בלבנון כי ישראל תפעיל את חיל האוויר שלה, אם חיל האוויר הסורי יתקוף אותם. 26 > הממשל הצבאי מפרסם צווי איסור בנייה באזור בית לחם וג'נין, בסמוך לצירי התנועה המקיפים בסיסי צבא והתנחלויות. 28 > יהודה ליטני מדווח בהארץ על "ריצת האמוק של השר שרון ואנשיו" בגדה, שנועדה לקבוע עובדות בשטח לפני הבחירות. 31 > בתל־אביב מתקיים "ערב אמנותי" לכבוד סרבן השטחים, גדי אלגזי, ביוזמת הוועד לשחרורו מהכלא.

+ עיריית תל־אביב מציגה את תוכנית "לב תל־אביב", שנועדה לשקם את המרכז הישן של העיר ולמשוך אליו תושבים צעירים. > להקת הקליק מציגה בתיאטרון המדרגות את המופע אמא אני לא רוצה להיגמל: "ארץ, לא נולדתי חייל, נמאס לי להיות נתין שלך, רוצה לחזור למציאות, לגמור את הסיוט, הטריפ היה איום...". באוגוסט יופיע התקליט. > רואים אור: שער כניסה שער יציאה, קובץ שירים מאת אבות ישורון; הפוטוגרף הרביעי, רומן מאת יהושע בר־יוסף; כבר ארץ נושבת, רומן מאת יונת ואלכסנדר סנד; גאולה דרך הביבים, קרימינולוגיה ואקזיסטנציאליזם, מסה מאת שלמה גיורא שוהם. > מעט המחזיק מרובה, תערוכה של אורי רייזמן בגלריה גורדון; 10 צלמים, תערוכה בגלריה הלבנה בתל־אביב: עבודות של מיכה ברעם, מיכה קירשנר, דוד מאסטרו, מיכאל רורברגר ואבי גנור; מיכאל דרוקס מציג הדפסים לטקסטים של חנוך לוין בגלריה גורדון. > קלטת, שהקליט זוהר ארגוב בתנאים ירודים, ותקליט ראשון שלו נמכרים בן־לילה ביותר מ־200 אלף עותקים. > קרקר נגד קרקר, מופע של להקת הגשש החיוור, שכתב וביים יוסי בנאי.

פברואר 1 > שר האוצר, יורם ארידור, מודיע על הפחתת מסים שהוטלו על מכוניות ומכשירי חשמל מיובאים. 2 > מפולת בבורסה בתל־אביב; המניות יורדות בשיעור ממוצע של 15 אחוז. 9 > 6,000 דונם מופקעים על ידי הממשל הצבאי מדרום לשכם. האדמה מיועדת להרחבת ההתנחלות עמנואל. 27 > הארץ מדווח על "50 אלף טלוויזיות צבעוניות שנמכרו מאז ראשית החודש", ועל "מטוסי מטען המגיעים לישראל עמוסים מכוניות ומכשירי חשמל".

+ רואים אור: ספר הכלום, קובץ שירים מאת אהרן שבתאי; סיפורת השואה בעברית, מחקרים מאת חנה יעוז; הם חושבים מחדש, מחקרים מאת קרל פרנקנשטיין על מצבם של תלמידים טעוני טיפוח ועקרונות שיקומם. > מופיע פחחב, "ביטאון אמנותי חופשי", עיתון קומיקס, כתיבה אנרכיסטית ואמנות אוונגרד, בעריכת מישל אופטובסקי. מופץ בגלריות ובחנויות ספרים בתל־אביב. > מחווה לריאליזם הסוציאליסטי, תערוכה בגלריה הקיבוץ. > המחזה המרפסת, של ז'אן ז'נה, מוצג בצוותא, בביצוע הסטודיו למשחק של ניסן נתיב. > מופיעים: רדיו חזק, תקליט ראשון של להקת תיסלם; יצחק, תקליט של יצחק קלפטר. > מסע הקסם המסתורי: יואב קוטנר פותח בגלי צה"ל סדרת תוכניות על להקת הביטלס.

מארס 7 > התנגשויות בין שוטרים לחרדים בכביש רמות. המשטרה תחפש חשודים בהתפרעות בישיבת תולדות אהרן של נטורי קרתא בירושלים; חרדים יאשימו את המשטרה ב"פוגרום". 8 > האונייה הישראלית מצדה טובעת בלב־ים, באזור משולש ברמודה; עשרים וארבעה מאנשי צוותה נספים. 15 > מועצת יש"ע מפרסמת מנשר "בדבר אחדות הארץ והמדינה", עקב הכנות הממשלה לפינוי סיני ודיונים על אפשרות להחזרת שטחים בגדה: "אנו מתקוממים נגד יצירת עימות בין מדינת ישראל לארץ־ישראל , נגד הפיכת מדינת ישראל לגולם הקם על ארץ־ישראל למוסרה לזרים. מעשה זה הוא בלתי חוקי ולא נשלים עמו". 26 > מכבי תל־אביב זוכה בגביע אירופה לאלופות, לאחר ניצחונה על אלופת איטליה, 80–79.

'מחבואים'. כרזה לסרטו של דן וולמן.